

УДК 316.482

І.Бекешкіна,
кандидат філософських наук

МАЙДАН: ХТО, ЧОМУ І НАВІЩО?

Стаття присвячена висвітленню явища Майдану–2013: соціально-демографічного складу учасників, причин виникнення, основних вимог. На основі проведених соціологічних досліджень показано, що Майдан був підтриманий у Західному та Центральному регіонах і переважно не сприйнятий у Східному та Південному регіонах. І тому після перемоги Майдану подолання можливості розколу України є одним з первинних соціальних завдань.

Статья посвящена феномену Майдана–2013: описаны социально-демографический состав участников, причины возникновения, основные требования. На основе проведенных социологических исследований показано, что Майдан был поддержан в Западном и Центральном регионах и в основном не воспринят в Восточном и Южном регионах. Поэтому после победы Майдана преодоление возможности раскола Украины является одной из первичных социальных задач.

The paper is devoted to revealing the phenomenon of Maidan–2013: socio-demographic structure of its participants, reasons of its appearance, and key demands of the protesters. The results of the public opinion polls have shown that the Maidan was supported in Western and Central regions of Ukraine, but was mostly opposed in Eastern and Southern regions. Thus, after the victory of the Maidan, prevention of possible disintegration of Ukraine arises as one of the most crucial social objectives.

Ключові слова: Майдан, мотивація Майдану, акції соціального протесту.

Ключевые слова: Майдан, мотивація Майдана, акции социального протеста.

Keywords: Maidan, Maidan motivation, social protest actions.

Уже вдруге за нетривалу історію як незалежної держави Україна опиняється на перших шпальтах світової преси, а події в країні цілодобово йдуть внизу безперервною стрічкою на телеекранах провідних міжнародних новинних телеканалів.

Отже, як і чому так сталося, що вже через 10 років після Помаранчевої революції на площі Незалежності з'явився Майдан-2. Але вже з іншим обличчям, бо ж не можна двічі увійти у одну річку.

Майдан-2013 застав усіх зненацька: і владу, і опозицію, і експертів, і громадян, і міжнародну спільноту. Щоправда, соціологи стабільно фіксували високий рівень протестних настроїв, переважно негативне ставлення до влади та усіх державних інститутів. А, за даними опитувань, проведених Фондом “Демократичні ініціативи” та Центром ім. Разумкова, у травні 2013 р., порівняно з жовтнем 2012 р., кількість людей, які готові виходити на вулиці, зросла на 5% і значно зменшилась кількість тих, хто точно не збирається протестувати, – з 51 до 36%. Проте коли навесні 2013 р. опозиція намагалася провести загальнонаціональні протестні акції “Вставай, Україно!”, вони не були масовими: акції пройшли у 13 містах і зазвичай збирали кілька тисяч учасників (максимальним був мітинг у Києві з 30 тисячами учасників).

Перший, студентський Євромайдан виник 21 листопада 2013 р. як реакція на несподіване для суспільства рішення Кабінету Міністрів про призупинення процесу підготовки до підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом і на початку мав принципово цілеспрямований характер, з головною вимогою – підписати у Вільнюсі Угоду про асоціацію. Кривава розправа “Беркуту” над студентами у ніч на 30 листопада, яка транслювалася до того ж усіма центральними телеканалами, обурило громадян. У неділю, 1 грудня, мітинг протесту у Києві зібрав, за різними підрахунками, від півмільйона до мільйона учасників. Так розпочався інший Майдан – з політичними вимогами, категорично спрямований проти влади і готовий себе захищати. Майдан, який за час протистояння

змінював свої іпостасі, поступово перетворившись з Майдану-мітингу на Майдан-січ. Майдан-мітинг – це мирне велелюдне зібрання людей, які час від часу виходять на площу заявити про свій протест проти дій влади. Глухота влади до голосу громадян, небажання враховувати їхні вимоги призвели до затяжного конфлікту та облаштування на площі Незалежності та околиць вулицях, будинках Майдану-табору, де протестувальники облаштувалися на стаціонарне прожиття. Нарешті, ухвалення владою законів, що фактично вводили в Україні диктаторський режим, перевели протистояння у фазу збройного конфлікту, і Майдан став подобою військової Козацької Січі.

Соціологи вивчали феномен Майдану в усіх трьох іпостасях: Майдан-мітинг, Майдан-табір та Майдан-січ. Опитування Майдану-мітингу було проведене Фондом “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва” у вихідні дні – 7 і 8 грудня 2013 р., у суботу й неділю, у той час, коли Майдан був велелюдно-мітинговим і ще не оточив себе барикадами, опитування Майдану-табору було здійснено 20 грудня, 2013 р., у будній день – п’ятницю, і це вже було стаціонарне, по суті, місто в місті, оточене барикадами, зі своєю структурою та порядком. А останнє опитування на Майдані відбулося у понеділок, 3 лютого 2014 р.¹ Майже

¹ Перше опитування Майдану (Майдан-мітинг) було проведено Фондом “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва” та Київським міжнародним інститутом соціології у вихідні дні – 7 (субота) і 8 (неділя) грудня 2013 р. Усього було опитано 1037 респондентів (375 – 7 грудня і 662 – 8 грудня) за методикою, яка забезпечувала випадкову вибірку учасників Майдану. Друге опитування Майдану (Майдан-табір) було проведене Фондом “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва” та Київським міжнародним інститутом соціології 20 грудня 2013 р. Усього було опитано 515 осіб за вибіркою, яка представляла усі стаціонарні точки Майдану. Третє опитування Майдану (Майдан-січ) було проведене 3 лютого 2014 р., у понеділок, Фондом “Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва” разом із Київським міжнародним інститутом соціології. Усього було опитано 502 особи, в усіх стаціонарних точках Майдану (намети, Будинок профспілок, будівля КМДА, Жовтневий палац, Український дім ін.) за вибіркою, яка забезпечувала пропорційне охоплення учасників Майдану.

два місяці, що минули між цими опитуваннями, істотно змінили Майдан. *Увесь цей час був наповнений жорстким протистоянням протестувальників та силових структур – побиття, репресії, зникнення людей, а після ухвалення сумнозвісних законів від 16 січня – справжні криваві бої на Грушевського і перші людські жертви. Майдан дуже змінився зовні – оцерився барикадами, напружився у постійному очікуванні нападу, став більш закритим. І тепер Майдан-табір перетворився на Майдан-січ – за аналогією з Козацькою Січчю.*

Опитування, проведені на Майдані, виявляють внутрішню динаміку Майдану, а також дають змогу розвіювати ті міфи, які постійно створювалися щодо Майдану ворожими до нього силами (українською владою та підконтрольними їй ЗМІ, російськими ЗМІ).

Таблиця 1

Що спонукало Вас вийти на Майдан?

(респонденти обирали не більше трьох варіантів)

	Майдан-мітинг	Майдан-табір	Майдан-січ
Відмова Віктора Януковича від підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом	53,5	40	47,0
Жорстокі репресії влади проти учасників протестів	69,6	69	61,3
Заклики лідерів опозиції	5,4	6,7	2,8
Прагнення змінити владу в країні	39,1	38,9	45,6
Прагнення змінити життя в Україні	49,9	36,2	51,1
Солідарність зі своїми друзями, колегами, родичами, які теж на Майдані	6,2	4,1	3,7
Згортання демократії, загроза диктатури	18,9	13,7	17,5
На Майдані весело і цікаво	2,2	1,2	0,4
Бажання помститися владі за усе, що вона коїть у країні	5,2	9,6	9,8
Небезпека, що Україна вступатиме у Митний Союз і взагалі поверне до Росії	16,9	14,4	20,0
Гроші, які мені заплатили (чи обіцяли заплатити)	0,3	0,2	0,0
Інше (що саме?)	3,3	8,2	4,6
ВАЖКО СКАЗАТИ			

Для того, щоб зрозуміти сутність Майдану-2013, варто порівняти його з попередником, Майданом-2004. За зовнішньої схожості вони істотно різняться. Майдан-2004 був заздалегідь підготовлений і організований опозиційними політичними партіями, він повністю підпорядковувався політикам і мав на меті обрання президентом Віктора Ющенка. Майдан-2013 виник стихійно, безпосередньо як реакція громадян на жорстоке побиття студентів – цей мотив був головним і для опитаних на Майдані-митингу, і на стаціонарному Майдані-таборі та Майдані-січі. Значущими також були такі мотиви, як відмова Віктора Януковича від підписання Угоди про асоціацію з Євросоюзом, прагнення змінити владу в Україні та прагнення змінити життя в Україні. А от заклики лідерів опозиції на жодному етапі розвитку Майдану не мали істотного значення.

Більшість приїжджих, як засвідчили опитування, приїхали на Майдан самотужки, привезених “організовано” на Майдані-таборі було 24% (12% – партіями, а 12% – громадськими організаціями, на Майдані-січі “організованих” стало ще менше: 3% були привезені партіями і 14% – громадськими організаціями. Серед учасників і Майдану-табору, і Майдану-січі абсолютна більшість – 70% – не належали до жодної з партійних чи громадських організацій. Це означало, по-перше, що Майдан постав незалежно від партій, більше того, лідери опозиції були змушені рахуватися з настроями на Майдані. По-друге, Майдан не був чимось цілісним, він складався з різних функціональних фрагментів (самооборона Майдану, забезпечення їжею, збір коштів, прес-центр, медичне забезпечення, психологи, юристи тощо), але цілісної керівної структури Майдану не було.

Тому переговори лідерів опозиції з владою, які не базувалися на вимогах Майдану, наперед не мали ніяких шансів на успіх. Більше того, мірою ескалації силового протистояння у людей на Майдані міцніло переконання, що ніякі переговори з владою вести не потрібно (*табл. 2*).

Таблиця 2

Чи згодні Ви з пропозицією проведення круглого столу переговорів за участю влади, опозиції та громадських лідерів за посередництва міжнародних організацій?

	Майдан-мітинг	Майдан-табір	Майдан-січ
Так, такі переговори потрібні	51,3	45,3	27.4
Ніяких переговорів з владою вести не потрібно	41,5	46,6	63.1
ВАЖКО СКАЗАТИ	7,2	8,2	9.6

Нереальними були й основні вимоги Майдану. Якщо в період Майдану-табору учасники протестів на Майдані були згодні вдовольнитися відставкою уряду, то вже Майдан-січ вимагав відставки Віктора Януковича як мінімальної умови можливого припинення протестів. Тому переговори лідерів опозиції з Віктором Януковичем, що відбулися 21 грудня за участю міжнародних посередників, результатом яких були домовленості, що включали проведення дострокових президентських виборів аж у грудні 2014 р., ніяк не могли бути прийнятними для людей на Майдані й заздалегідь були приречені на провал. Тим більше що на етапі Майдану-січі вже 83% опитаних відповідали, що підуть з Майдану лише за умови виконання усіх вимог, висунутих Майданом. А влада погоджувалася (та й то частково) виконати лише одну умову – звільнення заарештованих учасників Майдану, припинення репресій.

Наскільки серйозними були такі рішучі дії майданівців? Слід сказати, що мірою ескалації конфлікту і його переходу в силове протистояння Майдан істотно радикалізувався. І на етапі Майдану-січі вже майже половина його учасників були готові брати участь у створенні незалежних від влади збройних формувань (табл. 3). Зазначимо, що майже стільки ж – 55% – були готові брати участь у такій наймасовішій формі впливу на політику в країні, як вибори. Санкціоновані мітинги та демонстрації теж вважали придатними для себе методами протесту 56%, і ненабагато менше – 45,5% віддавали перевагу несанкціо-

Розділ 2

нованим мітингам і демонстраціям. Значна частина учасників Майдану була готова підтримати бойкот, відмову виконувати рішення адміністрації, органів влади (40%), брати участь у страйках (47%), пікетувати державні установи (56%) і захоплювати будівлі (41%). Власне, це саме майданівці й робили реально. Така підвищена готовність до участі у силових акціях протесту, аж до збройних істотно відрізняється від громадської думки населення загалом, про що свідчать дані *таблиці 3*. Очевидно, що на Майдані сконцентрувалася найбільш активна і рішуча частина українсь-

Таблиця 3

В яких акціях соціального протесту Ви особисто були б готові взяти участь? (Зазначте всі прийнятні відповіді, %)

	Майдан-мітинг	Майдан-табір	Майдан-січ	Україна загалом
Участь у виборчій кампанії	51,4	37,8	54,9	30,3
Збір підписів під колективними відозвами (вимогами, закликами)	37,2	30	42,4	18,2
Санкціоновані мітинги і демонстрації	70,7	51,8	56,3	16,9
Загроза страйком	28,6	27	39,3	3,0
Бойкот (відмова виконувати рішення адміністрації, органів влади)	35,8	30,9	40,2	3,4
Несанкціоновані мітинги і демонстрації	27,8	27,8	45,5	4,4
Участь у страйках	42,7	31,8	46,6	4,4
Голодування протесту	10,6	11,4	14,0	0,4
Пікетування державних установ, блокування їхньої роботи	35,4	38,5	56,0	4,3
Захоплення будівель	13,8	19,5	41,0	1,0
Створення незалежних від владних структур збройних формувань	15	21,3	50,4	0,9
Інше (що саме?)	2,5	6	1,6	1,2
Я не готовий брати участі у жодних акціях масового протесту	2	2,1	3,4	52,4
ВАЖКО СКАЗАТИ	5	2,7	3,1	7,3

кого суспільства, готова стояти до кінця. Так, на запитання опитування, скільки часу респондент готовий ще стояти на Майдані, абсолютна більшість (86%) на Майдані-січі відповіли: “Стільки, скільки буде треба”.

Така жорсткість (ніяких перемовин, поки Янукович президент) розходилася з громадською думкою населення, де близько 70% вважали, що треба сідати за стіл переговорів, причому ця позиція була з тих небагатьох, які об’єднували і тих, хто підтримав Майдан, і тих, хто не підтримав.

Соціально-демографічна структура учасників Майдану теж відрізнялася від структури населення країни загалом. На початку Майдану, Майдану-мітингу представництво жінок лише незначно було меншим, ніж чоловіків (56%). Мірою “воєнізації” Майдану чоловіки стали переважати абсолютно: 85% на Майдані-таборі і 88% на Майдані-січі. Деяко знижувався і освітній рівень, хоча навіть на Майдані-січі він був вищий, ніж по Україні загалом: 43% людей з вищою освітою, 43% – з середньою загальною та середньою спеціальною освітою, 9,5% – з незакінченою вищою і 4% – з неповною середньою. За родом занять найбільше були представлені спеціалісти з вищою освітою, підприємці, робітники, пенсіонери, студенти. Безробітних найбільше було на останніх етапах Майдану – 15%. На стаціонарному Майдані явно переважали приїжджі (88%), кияни становили 12%. Це і зрозуміло: кияни мали змогу жити в своїх домівках, а не на Майдані. Серед приїжджих переважали жителі Західної України (55%), але це лише половина, решта – з Центральної України (24%) та зі Сходу й Півдня (21%). Село на Майдані-січі представлено 20% його мешканців. За мовною ознакою переважали україномовні, на Майдані-січі – 59%, але були представлені й російськомовні (16%) та ті, хто звик спілкуватися обома мовами (24%). Отже, поширюваний у той час ЗМІ образ “типового” майданівця як “безробітного западенця” не мав нічого спільного з реальністю. Проте, з іншого боку, як бачимо, людський склад Майдану, справді,

був зміщений у бік Західної україномовної України. І якщо говорити про масові акції, що проходили на підтримку Майдану (14% населення), в них теж брали участь переважно громадяни з Західної та Центральної України – відповідно, 52% і 36%. Менше були представлені Південна та Південно-Східна Україна (7%) і ще менше – регіон Донбасу й Криму (4%).

Отже, Майдан став, як засвідчили дані соціологічних досліджень², ще одним чинником поділу і навіть поляризації України (табл. 4). Як бачимо, загалом в Україні підтримали протести Майдану 50% населення, не підтримали – 43%, але підтримка чи не підтримка чітко ділиться за регіональною ознакою. Так само поділилося й ставлення до вимог учасників протестів на Євромайданах: їх підтримали 43% (і це жителі Заходу та Центру), не підтримали – 36% (і це жителі Півдня та Сходу). І у ставленні до більшості конкретних вимог Майдану громадська думка ділиться регіонально, з багатьох питань практично навпіл: розпуск Верховної Ради і призначення дострокових

Таблиця 4

Як Ви ставитеся до Євромайдану – акцій протесту, що відбуваються у Києві на Майдані Незалежності, та до аналогічних акцій в інших містах України у листопаді-грудні 2013 р.?

	Захід	Центр	Південь	Схід	Україна загалом
Повністю солідарний з цими протестами	69,5	39,1	9,7	13,9	32,2
Переважно підтримую	20,7	23,8	10,3	16,0	18,1
Переважно не підтримую	5,0	16,2	24,1	21,5	16,8
Категорично проти	2,0	12,3	47,2	43,6	25,7
Важко сказати	2,8	9,6	8,7	5,0	7,1

² Дослідження проведене Фондом “Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва” та соціологічною службою Центру Разумкова з 20 по 24 грудня 2013 р. Опитано 2010 респондентів віком від 18 років у всіх регіонах України. Теоретична похибка вибірки – 2,3%.

виборів підтримують 43%, не підтримують – 43%, відставку Віктора Януковича і проведення дострокових президентських виборів підтримують 43%, не підтримують – 46%, реформування підрозділів “Беркуту” підтримують 40%, не підтримують теж 40%, підписання Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом підтримують 48%, не підтримують 43%, відставка уряду Миколи Азарова – відповідно, 48% і 41%, звільнення Юлії Тимошенко – 42% і 45%, зміна Конституції, повернення до конституційної реформи 2004 р., яка обмежувала владу президента – 40% і 35%.

І після фактичної перемоги Майдану, коли майже усі вимоги, що висувалися Майданом, були виконані й влада змінилася, майже половина України не сприйняла цю перемогу як власну. І поряд з проблемою окупації Росією Криму та ймовірної експансії російських військ у східні та південні області не менш серйозною є ймовірність розколу України. І не так важливо, чи станеться цей розкол формально-юридично, чи це буде просто апатично-мовчазне відсторонення громадян цих регіонів від того, що відбувається в Україні. Власне, вимоги федералізації і є поміркованим варіантом реального розпаду України на частини, які мають мало спільних інтересів.

Тому наразі потрібна дуже виважена політика влади та дій учасників Майдану, аби їхня перемога не сприймалася на Сході і на Півдні як поразка. Для цього слід передусім не ухвалювати рішень у тих сферах, де наявна сильна регіональна диференціація, насамперед мовна, культурна та історична, і зосередитися на тих проблемах, які спільні для Сходу та Заходу, а такими є насамперед проблеми соціальні.